МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
ЛАБОРАТОРІЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

МОВА. СВІДОМІСТЬ. КОНЦЕПТ

Збірник наукових статей

Випуск 10

Мелітополь, 2020

УДК 81’1(08)
ББК 80
М 74

Затверджено Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 7 від 24 червня 2010 р.).

Рецензенти:
Габідулліна А. Р., *д-р філол. наук, проф.*
Дербеньова Л. В., *д-р філол. наук, проф.*
Білоусенко П. І., *д-р. філол. наук, проф.*

Редакційна колегія:
Солоненко А. М., *д-р. біол. наук, проф.*
Гармаш О. Л. – *д-р філол. наук, доц.*
Коноваленко Т. В., *канд. пед. наук, проф.*
Митяй З. О., *канд. філол. наук, доц.*
Сіроштан Т.В., *канд. філол. наук, доц.*
Хомчак О. Г., *канд. філол. наук, доц.*

М 74 Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. статей / відп. ред. О. Г. Хомчак. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2020. – Вип. 10. – 191 с.

ISBN 978-617-7823-15-4

До збірника ввійшли наукові праці, присвячені актуальним питанням філології. Дослідники різних фахових рівнів ставлять і розв’язують проблеми широкого наукового діапазону. Основні положення статей були обговорені на IX Міжнародній науковій конференції «Концептуальні проблеми функціонування мови в полікультурному просторі» (31 березня 2020 року) в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Збірник призначений для фахівців і широкого кола читачів, що цікавляться актуальними проблемами філології.

Відповідальність за достовірність та оригінальність поданих матеріалів (фактів, цитат, прізвищ, імен, результатів досліджень тощо) покладається на авторів.

УДК 81’1(08)
© Хомчак О.Г., відп. ред., 2020

ЗМІСТ

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Біда С. Ю. НІМЕЦЬКА ЕМОТИВНА ФРАЗЕОЛОГІЯ У МОВІ ТА ТЕКСТІ 7

Гапєєва І. М. МОДЕЛЬ МОВИ АБО МЕТАМОДЕЛЬ У НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОМУ ПРОГРАМУВАННІ 10

Єрмоленко С. І., Грушкіна Ю. Ю. СВОЄРІДНІСТЬ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПРОЗІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА 16

Єрмоленко С. І., Качмар В. С. КАТЕГОРІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ З ЕСТЕТИЧНОГО БОКУ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТВОРАХ 19

Зайцева О., Денисенко Н. В. АФОРИЗМИ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА 23

Кірсанова С., Денисенко Н. В. ПИТАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В АНГЛОМОВНОМУ СУСПІЛЬСТВІ 26

Колева К. СЛАДКО ЛИ Е ЗА БЪЛГАРИНА *СЛАДКОТО* 29

Коноваленко Т. В., Семікін М. О. ІСТОРІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АБРЕВІАЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 34

Лохматова С., Ровненко К. ЯВИЩА ПОЛІМОТИВАЦІЇ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ СЛОВОТВОРУ 37

Митяй З. О., Куриш А. В. МОВНІ ОДИНИЦІ З ОЦІННОЮ СЕМАНТИКОЮ В СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО ПОЛОТНА 41

Сіроштан Т. В., Батура П. В. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ РОМАНІВ ВОЛОДИМИРА ЛИСА 44

Сіроштан Т. В., Москаленко С. О. СТИЛІСТИЧНИЙ СИНТАКСИС УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ ХХ СТ 48

Надольська Ю. А, Чуприна А. О. КУЛЬТУРНО-МОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИСЛІВ'ЇВ ТА АФОРИЗМІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ 52

КОНЦЕПТОСФЕРА ТА МОВНА КАРТИНА СВІТУ

Борт І. М., Насалевич Т. В. INTERNET COMMUNICATION GENRES 58

3. Космеда Т.А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики:засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах: Автореферат дис...д-ра філ.наук:10.02.01. Харків, 2001. 32 с.

4. Муромцева О.Г. Мова прозових творів В. Шевчука // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць. Вип. 2. Х., 1992.

5. Переломова О.С. П 27 Ідіостиль Валерія Шевчука: монографія. Суми: Вид-во СумДУ, 2010. 138 с.

6. Потебня О.О. Естетика і поетика слова: Збірник / Пер. з рос. К., 1985.

7. *Словник української мови: в 11* тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980.

8. Шевчук В. На полі смиренному // Шевчук В. Птахи з невидимого острова : [роман, повісті]. К. : Дніпро, 1989. С. 6–188.

9. Шевчук В. О. Три листки за вікном : [роман-триптих]. К. : Рад. письменник, 1986. 587 с.

Сіроштан Т. В., Батура П. В.
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ РОМАНІВ ВОЛОДИМИРА ЛИСА

Лексика становить одну з найбільш динамічних лінгвальних систем і, не зважаючи на її високий рівень розвитку та поліфункційність, залишається остаточно не внормованим рівнем. З погляду семантики, «неоднорідне інформативно-оцінне значення слів, що поповнюють лексикон сучасної української мови, спричиняється різноплановою системою інтерпретації явищ суспільного життя та зміною стилістичних смаків і вподобань» [6, с. 38]. Відкритість і постійний розвиток словникового складу фіксують художні твори сучасних українських письменників.

Предметом нашого дослідження стала лексика романів В. Лиса – українського письменника, якого називають справжнім феноменом сучасності. Грані його таланту розкрилися в журналістиці, драматургії, прозі. Перелік нагород майстра витонченого слова вражає: «Людина року», кавалер ордена «За заслуги» III ступеня, автор «Найкращого роману десятиріччя» (за роман «Століття Якова»), володар численних премій конкурсу «Коронація слова», «почесний громадянин Волині».

Творчість В. Лиса неодноразово привертала увагу дослідників, зокрема літературознавців В. Агеєвої, О. Забужко, О. Клименко, Т. Прохаська та ін., проте питання комплексного дослідження мови письменника на сьогодні залишається невирішеним. Водночас лексика творів В. Лиса відображає словниковий склад української мови початку XXI ст. і потребує детального вивчення, адже становить важливий елемент сучасної мовної картини світу.

Метою нашого дослідження є лексико-стилістичні особливості мови таких романів В. Лиса: «Графиня», «В'язні зеленої дачі», «І прибуде суддя», «Острів Сильвестра», «Стара холера».

Лексичне наповнення творів письменника зумовлюється тематикою його оповіді, особливостями художнього задуму. Наприклад, у романі «Острів Сильвестра» багато лінгвістичної та літературознавчої термінології, адже головний герой *Сильвестр Васильчук був філологом. Навіть більше, кандидатом філологічних наук… він був уже докторантом, тобто навчався в докторантурі столичного університету і писав докторську дисертацію* [4, с. 16]. Отже, спостерігаємо такі слова: *п'єса, драма, мікродрама, ескіз, роман, притча, новела, есей, етюд* тощо. Інколи трапляється нагромадження подібної термінології: *Цей світ багато в чому заміняє мені реальний – світ поезії, літератури, образів, тропів, порівнянь, метафор, ямбів, хореїв, діалектизмів, дискурсів, чого там ще, перелік можна продовжити на кілька десятків слів, принаймні на кілька десятків, а може, й більше* [4, с. 33].

У романі «Графиня» В. Лис використовує юридично-правову термінологію: *майор, карний розшук, дільничний, міський відділ міліції, суддя, підсудна* тощо. Інший твір «В'язні зеленої дачі» наповнений лексикою зі студентського життя, наприклад: *випускник, економічний факультет, декан, деканат, направлення, розподіл, лекції, наукова робота, практика, аспірантура, університет* тощо.

В аналізованих романах простежується чимало випадків уживання суспільно-політичної лексики, яка вже відійшла до розряду застарілої, проте дозволяє авторові відтворити відповідну атмосферу епохи, наприклад: *йому, синові голови* ***сільпо****, й так безбожно натягали оцінки* [4, с. 48]; *діти тодішньої сільської «еліти» – голів* ***колгоспу****, сільради,* ***сільпо****, вчителів* [4, с. 49]; *Я, між іншим,* ***замполіт*** *батальйона* [4, с. 59]; *портрети передовиків* ***соцзмагання*** [4, с. 148]; *А покинула його ради Романа й пішла робити в* ***колгоспну ланку*** [5, с. 7] та ін.

Велика кількість слів, яку вчені відносять до абстрактної лексики [7], передає почуття героїв В. Лиса, характеризує їхній настрій, психічний стан: *злість, радість, відчуженість, гордість, жорстокість, насолода, пристрасть, симпатія, завзяття, образа, теплота, покірність, зацікавленість, закоханість, співчуття, подив, захоплення* тощо.

Інколи автор зі стилістичною метою вдається до згрубілої лексики: *яка вона* ***нездара*** *і* ***нехлюйка*** [4, с. 65]; *Й ось він сидів, як* ***ідіот****, і міліграмовими ковтками цідив крізь зуби остигле* ***пійло*** [2, с. 11]; *Їх було четверо. Троє – відомі сільські насмішники й пересмішники, а в минулому –* ***хулігани****,* ***збитошники****,* ***пройдисвіти****…* [5, с. 7]; *і* ***пик*** *набили суперникам, і перепили горілки чимало* [5, с. 8]; *Мо', доки разом ото валандаємось, то* ***стара карга*** *й побоїться зі своєю косою підходити* [5, с. 10].

В окремих випадках простежується вживання слів, які варто, певно, віднести до сленгу, наприклад: *Ні, вона й тут встановила зв'язок з місцевими художниками, тим більше, що кількох вона знала по спільному* ***тусуванню*** *– у Львові та інших містах* [4, с. 146]; *Ти, голубчику, дуже* ***багато на себе береш****…* [1, с. 124]; *не сперечався, коли* ***батяри*** *відверто* ***мухлювали*** [5, с. 10] та ін.

В. Лис майстерно використовує метафори, які непомітно вплітаються в канву оповіді, створюють природні образи в уяві читача: *Він подумав, що це буде останній зблиск пам'яті* [4, с. 8]; *Грім ударив, небо обвалилося, він сам полетів до тієї описаної*

ним ущелини [4, с. 43]; *Він почув шелест листя, що виростав з його голосу* [Там само]; *Інакше ти тут заплісняявієш, обростеш мохом і станеш старовишнівським пеньком* [3, с. 154]; *місто по вінця занурилося в темряву* [3, с. 156]; *вмів і байки та анекдоти травити, і слівцем до лавки прибити* [5, с. 7]. Нерідко спостерігаються персоніфіковані образи, наприклад: *Над островом володарювала тиша* [4, с 11]; *Маска засміялася. Вищирила зуби, які світилися в темряві* [4, с. 71]; *Тут до моєї голови почала заповзати дивна тривога* [1, с. 6]; *А поїзд їхав і їхав і не думав спинятися* [1, с. 205]; *Роман міг би поклястися, що з печі визирає порожнеча. Виставила свою чорну пащеку і от-от вхопить усіх їх чотирьох* [5, с. 12].

Інколи зазначений художній засіб видається доволі несподіваним: *Над поліським озером стояв погожий літній день, уперше того року* ***вагітний спекою*** [4, с. 195]; *Юрко промукав у відповідь «Н-ні» й поспішно відвів погляд. Вперся ним у вазони на підвіконні – і* ***погляд завис на колючках великого кактуса****, що наче* ***нахабно відштовхнув фуксію****,* ***каланхое*** *і ще якусь скарлючену химерну рослину, назви якої Юрко не знав* [2, с. 8].

Часто трапляються в романах письменника образи-символи, наприклад: ***Чайка-душа*** *квилила про неможливість бути щасливим у цьому грішному й недосконалому світі…* [4, .с 195] (символ самотності); *почувався* ***птахом з обрубаними крилами*** [5, с. 84] (символ безнадії, розчарування).

Образи творів письменника часто увиразнюють вдало дібрані епітети: *ця співчутливість дивно поєднувалася з* ***холодним блиском*** *його блакитно-сірих очей* [4, с. 35]; *Довгу,* ***тягучу паузу*** *не витримав, звичайно ж, я* [3, с. 162]; *Уявилося, як Валерія іде пізнього вечора через* ***холодне****,* ***німе****,* ***чорне містечко****…* [3, с. 163] та багато інших.

У романах В. Лиса спостерігаються також порівняння, які, втім, використовуються доволі обмежено: *Тягне,* ***наче на ланцюгу****, вона збивається з ходи* [4, с. 31]; *мав доволі похмуру натуру і коли закипав,* ***як те молоко****, то вже було не спинити* [5, с. 8]; *Літа збігли,* ***як швидка вода*** [5, с. 8]. У деяких випадках вони утворюють окреме речення, набуваючи ознак парцельованої конструкції: *Сонце щедро просіювалося крізь крони, в яких раптом почав гудіти вітер. Наче бамкав далекий приглушений дзвін* [3, с. 166]. Подібні синтаксичні стилістичні прийоми створюють специфічну організацію речення, завдяки якій можлива передача різних конотативних і прагматичних характеристик описуваних подій, вчинків героїв, їх стану.

Тавтологія часто використовується В. Лисом у його творах, підкреслюючи важливість окремих слів, зосереджуючи на них увагу читача. Лексичні повтори виконують функцію посилення та градації, наприклад: *Цей світ* ***мій****,* ***мій****, тому що іншого я до пуття не знаю…* [4, с. 33]; *Учні ставилися до заглибленого в себе дивака* ***трохи*** *з повагою,* ***трохи*** *зневажливо,* ***трохи*** *зі здивуванням,* ***трохи*** *з острахом, що, проте, не заважало в нього безбожно списувати* [4, с. 52]; *Та вона* ***повинна*** *була жити.* ***Повинна****.* ***Повинна*** [4, с. 69]; *Вона проникнута тим сумом, який властивий для стану душі, коли власне цей самий стан стає* ***філософією****,* ***філософією*** *за самим змістом* [4, с. 150]; *Більшого мені не дано, ніж навчати дітей малюванню і писати до безтями* ***пейзажі****,* ***пейзажі****,* ***пейзажі****,* ***пейзажі*** [1, с. 8] тощо.

Ще одним художнім засобом, використовуваним автором у романах, є гіпербола, наприклад: *В зіницях Ліди міг би вміститися цілий Усесвіт* [4, с. 42]; *не раз бачила цей*

погляд, що ніби розширювався до безмежності, аж сама вона, здавалося, од нього меншала [2, с. 59].

Особливе місце у мовотворчості письменника належить фразеологізмам, адже «одним із домінуючих чинників у формуванні семантичної цілісності фразеологічних одиниць є оцінне значення» [6, с.38]. Стилістичний вибір того чи іншого фразеологізму має великі можливості для створення образних засобів із заданим стилістичним ефектом. Наприклад, використовує такі мовні одиниці для більш влучного й красномовного змалювання поведінки й стану героїв: *Це тішило. Це лякало. Він гріб і* ***ціпенів від страху*** [4, с. 39]; *Правда полягала в тому, що Сильвестрові не хотілося, аж ніяк не хотілося їхати в те село, що в нього* ***на душі шкребли коти****, що він кохав Ліду* [4, с. 45]. У деяких випадках за допомогою стійких словосполучень автор характеризує почуття своїх персонажів: *Щодо Сильвестра, то вже восени першого спільного року навчання він відчув, що* ***закохався****, як кажуть,* ***по самісінькі вуха*** [4, с. 47]; ***Побитим псом*** *відчував себе Сильвестр, плентаючись тоді селом* [4, с. 76]. Особливої виразності, емоційності набувають речення, у яких В. Лис одночасно використовує кілька фразеологізмів, наприклад: ***Грім****, пане авторе,* ***ударив*** *наприкінці п'ятого курсу, за кілька місяців до закінчення інституту, коли я дізнався (****як сніг на голову****, пардон за, можливо, штамповане порівняння, від якого ви скривитеся), що Ніна, моя Ніна, відмовилася від пропозиції продовжити навчання в аспірантурі…* [4, с. 96]; *Колеги ж із кафедри вважали його просто диваком, схибленим на літературі й філології, нешкідливим (****і мухи не образить****), оскільки він не боровся за посади, премії,* ***місце під сонцем*** [4, с. 178] тощо.

Отже, аналіз лексичних засобів художньої виразності романів В. Лиса узагальнює наші знання про мовотворчість письменника, дозволяє зрозуміти стилістичні особливості слів, використаних з метою художнього увиразнення мовної картини світу. Автор, безумовно, майстерно володіє словом, використовує всі його виражальні можливості: епітети, метафори, персоніфікації, порівняння, гіперболи, стійкі словосполучення та ін. Читач має змогу ознайомитися з лексикою найрізноманітніших тематичних груп (абстрактною, професійною, термінологічною, розмовною) і таким чином краще зрозуміти художній світ романів В. Лиса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лис В. Графиня : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 224 с.

2. Лис В. В'язні зеленої дачі : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 272 с.

3. Лис В. І прибуде суддя : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 240 с.

4. Лис В. Острів Сильвестра : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 224 с.

5. Лис В. Стара холера : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 272 с.

6. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

7. Сіроштан Т. В. Абстрактна лексика в українській мові XIX ст. (на матеріалі словника П. Білецького-Носенка). *Світ мови – світ у мові: матеріали V Міжнар. наук. конф., 24–25 жовтня 2019 р.* Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. С. 171–173.

Сіроштан Т. В., Москаленко С. О.
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

СТИЛІСТИЧНИЙ СИНТАКСИС УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ XX СТ.

Мова творів письменників-сучасників є невід'ємною частиною лінгвістичного контексту кожної епохи. Світогляд, розуміння й сприйняття довкілля, його емоційне переосмислення та інші екстралінгвальні фактори зумовлюють авторський вибір певних мовно-виражальних засобів. У зв'язку з цим стилістичні можливості синтаксичних структур становлять особливий інтерес для дослідників, адже «номінація і метафоризація, інтелектуально- та емоційно-експресивне, офіційно-ділове і інтимно-ліричне забарвлення слів, закріплені в суспільній мовній практиці, специфічні фігури вислову, мовно-образна символіка, різноманітні лексико-фразеологічні новотвори, нарешті, індивідуальна мовотворчість мовців – все це проходить через горнило синтаксису, переплітається в комунікативну одиницю і лише тут завершує своє суспільно-лінгвістичне призначення» [4, с. 60].

Стилістичні особливості синтаксису розглядалися як у фундаментальних працях (Л. Булаховського, В. Виноградова, О. Потебні, О. Шахматова), так і в роботах, присвячених дослідженню експресивного синтаксису в художніх текстах (І. Дегтярьової, С. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Пивоварова, М. Пилинського, В. Русанівського, В. Чабаненка та ін.). Незважаючи на значні досягнення у вивченні стилістичного синтаксису, на наш погляд, недостатньо дослідженими залишаються твори письменників, у яких відображена сучасна українська мова. Це зумовлює актуальність нашої розвідки.